

УДК 658.15:621(477)

АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Ю. О. Набатова,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри «Фінанси, банківська
справа та страхування»;

О. О. Нетреба,

магістрант,
Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна

Ефективне управління діяльністю підприємства значною мірою визначається рівнем розвитку та забезпечення фінансового менеджменту.

У сучасних умовах розвитку кризових явищ об'єктивно зростає роль фінансового менеджменту як комплексу взаємопов'язаних управлінських рішень і заходів на різних рівнях управління фінансовими ресурсами, спрямованих на підвищення ринкової вартості підприємства. Вартісно-орієнтовані технології стали домінуючим фактором прогресивних перетворень у практиці господарювання зарубіжних і вітчизняних підприємств. Із ними пов'язують впровадження принципово нових форм і методів управління фінансовими ресурсами, використання сучасних механізмів фінансового ринку.

Фінансові ресурси – це основа фінансів підприємства – сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні підприємств і є джерелом їх виробничого і соціального розвитку [4].

Фінансові ресурси класифікуються за: етапами формування, напрямками використання, напрямками розподілу прибутку, джерелами формування, формами реалізації (рис. 1).

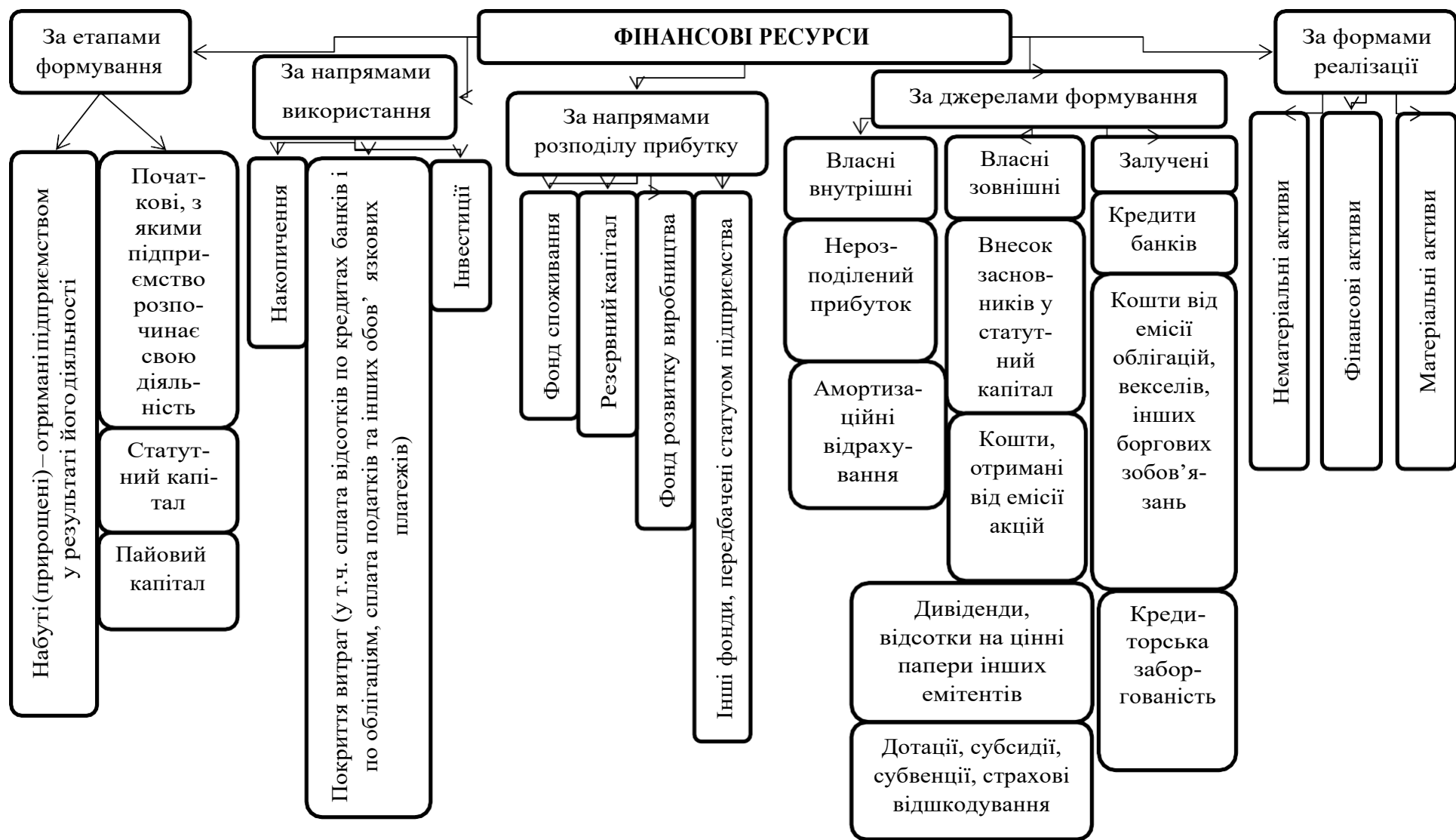

Рис. 1. Класифікація фінансових ресурсів (джерело розроблено авторами).
 Протягом формування цих відносин виникає необхідність у свідомому управлінні ними

Фінансові відносини підприємств охоплюють обмінні та розподільчі відносини, що реалізуються в різноманітних грошових потоках. Із руху грошей розпочинається і завершується кругообіг його капіталу.

Фінансовий менеджмент — це система цілеспрямованих дій з управління формуванням, використанням та розподілом фінансових ресурсів підприємства та оптимізації їх обігу, в яку входять:

1. Формування і реалізація фінансової політики підприємства, фінансове планування і прогнозування.

2. Інформаційне забезпечення (складання й аналіз фінансової звітності підприємства).

3. Аналіз і контроль фінансово-господарської діяльності підприємства з метою діагностики його фінансового стану, виявлення резервів зниження витрат, збільшення доходів і прибутків.

4. Оцінка інвестиційних проектів і формування — портфеля інвестицій.

5. Поточна фінансово-економічна робота та контроль [1, 4].

Фінансова діяльність посідає важливе місце в управлінні підприємством, від неї залежить повнота фінансового забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності та розвитку підприємства, тому головною метою фінансового менеджменту є: знаходження розумного компромісу між завданнями, що їх ставить перед собою підприємство, і фінансовими можливостями реалізації цих завдань.

Отже, успішна діяльність будь-якого підприємства, його життєздатність протягом тривалого періоду часу залежить від неперервної послідовності управлінських рішень, що приймають менеджери як індивідуально, так і колективно.

Фінансовий менеджмент базується на принципах системності — врахування взаємодії окремих структурно-функціональних елементів фінансової системи, всіх її рівнів і підсистем з метою отримання ефекту від управлінських рішень; цільової спрямованості — орієнтації на цілі й завдання, які ставить перед собою підприємство; диверсифікованості інвестування — інвестування грошових коштів у різні цінні папери та інвестиційні проекти; стратегічної орієнтованості — впровадження вартісно-орієнтованої стратегії розвитку підприємства [8].

Велику увагу науковців в управлінні фінансовими ресурсами привертають підприємства машинобудування в Україні.

Українська промисловість у поточному році продемонструвала один із найглибших показників падіння у світі, що свідчить про низьку ефективність урядової антикризової політики.

До числа проявів фінансової кризи, які стосувалися України, варто насамперед віднести:

1. Звуження ліквідності на світових ринках, що підірвало галузі вітчизняної економіки, які у процесі своєї діяльності активно використовували боргові ресурси (передусім, будівництво, машинобудування). Світова фінансова криза в першу чергу обмежила доступ до дешевих «довгих» грошей для промислових підприємств, які змушені були зменшувати інвестиційні плани.

2. Погіршення кон'юнктури на світових ринках, внаслідок чого українські експортери, що були локомотивами економічного зростання в останнє десятиліття, вимушені були частково піти зі світових ринків та скоротити обсяги виробництва. Найбільш негативного впливу українська промисловість зазнала від «обвалу» цін на світових ринках металопродукції. За вересень-грудень 2008 р. ціни на неї знизилися в 2,5–3 рази. Це відразу ідентифікувало найбільш гострі проблеми вітчизняного гірничо-металургійного комплексу – високу ресурсо- та енергоємність, що проявилось у вищій собівартості металу вітчизняного виробництва. Низхідна траєкторія цін на металопродукцію почала «витісняти» зі світових ринків продукцію з високою собівартістю виробництва. Вітчизняні компанії в жовтні-листопаді 2008 р. скоротили свою присутність на ринках утричі в порівнянні з докризовим періодом. Більш того, вони почали втрачати і внутрішній ринок. Зокрема, в 2008 р. іноземні конкуренти зайняли більш ніж 30% внутрішнього ринку металопродукції, тоді як ще два роки тому їх частка не досягала 10%. Подібний тиск відчули практично всі галузі промисловості.

3. Вплив спекулятивного капіталу з України, що спричинило різку девальвацію гривні. Враховуючи, що понад 50% кредитів у національній економіці було видано в іноземній валюті, це збільшило величину боргу та вартість його обслуговування [7].

Отже, «слабкі місця» вітчизняної економіки, які виступили в ролі дієвих каналів проникнення світової фінансової кризи в Україну, були ідентифіковані давно, відтак національний уряд

мав усі підстави заздалегідь розробити та впровадити комплекс відповідних інструментів для забезпечення належного рівня економічної безпеки України.

Через відсутність системних оперативних антикризових заходів зовнішні чинники актуалізували низку внутрішніх проблем. До найбільш гострих чинників, які сприяли глибокому падінню вітчизняної промисловості, належать:

- Падіння платоспроможності підприємств. Нemoжливiсть залучення позичкових коштів для промислових підприємств ускладнює реалізацію не лише інвестиційних планів, а й поточної діяльності. Наявні фінансові ресурси багатьох суб'єктів господарської діяльності акумульовані в запасах готової продукції, ціна і попит на яку зменшуються. Зокрема, ціни на металопродукцію за останній рік зменшилися в 2–3 рази, хімічну – на 20–40%, продукцію вагонобудування – 15–25%. Через дефіцит ліквідних коштів ускладнюється процес розрахунків з контрагентами. Внаслідок цього запускається циклічний процес нарощування дебіторської та кредиторської заборгованості по всій промисловості та подальше зв'язування ліквідності. Зокрема, на 1 січня 2008 р. обсяг поточних зобов'язань у промисловості складав 278,1 млрд грн, а на 1 квітня 2009 р. сума сягнула 376,6 млрд грн [6].
- Зниження добробуту населення. Від'ємна кумулятивна динаміка зростання реальних доходів миттєво відобразилася на зменшенні внутрішнього попиту на продукцію вітчизняної промисловості. Крім того, важливу роль зіграло ускладнення доступу до кредитів. Зниження добробуту населення найбільш вдарило по автомобілебудуванню, харчовій та легкій промисловості. Загалом обсяг роздрібного товарообігу за 5 місяців 2009 р. зменшився на 15,3% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року.
- Посилення фіскального тиску. Через відсутність коригування видатків бюджету відповідно до темпів зниження ВВП у бюджеті утворився значний дефіцит коштів, компенсація якого відбувається за рахунок підвищення ставок податкових платежів (зокрема, акцизних зборів та податку з власників транспортних засобів), збільшення термінів повернення ПДВ, авансових стягнень з підприємців податків майбутніх періодів.

дів тощо. Зокрема, якщо на початок року переплати до зведеного бюджету складали майже 9 млрд грн, то на 01.07.2009 р. – 11,3 млрд грн (приріст за півріччя – 2,3 млрд грн або 25,4%).

- Зменшення обсягів кредитування економіки. Ускладнення доступу до дешевих грошей на світових ринках, стрімке зруження ресурсної бази всередині країни, спровоковане панікою вкладників, призвело до того, що вітчизняні банки практично заморозили кредитування як сектору домогосподарств, так і сектору нефінансових корпорацій. За перше півріччя 2009 р. обсяг кредитів в економіку України зменшився з 722,6 млрд грн у січні до 714,7 млрд грн у червні. Кредитування сектору домогосподарств (фізичних осіб) зменшилося з 268,9 млрд грн до 248,2 млрд грн, водночас кредитування юридичних осіб збільшилося з 453,7 млрд грн до 466,5 млрд грн. Проте значна частка приросту кредитування юридичних осіб приходить на надання державними банками НАК «Нафтогаз» кредитів для погашення зобов'язань перед постачальниками газу [3].
- Знецінення акцій вітчизняних компаній. Відтік спекулятивного капіталу України, падіння кредитних рейтингів, пов'язане з несприятливою макроекономічною ситуацією, та глобальна переоцінка ризиків і привабливості окремих галузей економіки призвели до падіння ринкової вартості акцій вітчизняних компаній. Особливо глибоким виявилось падіння акцій публічних компаній. Подібна волатильність акцій змусила деяких кредиторів, переоцінюючи заставу (як правило, цінні папери компаній) внаслідок зниження її вартості, вимагати достроково погасити зобов'язання, або збільшити заставу. Це, в свою чергу, негативно відобразилося на фінансовому стані багатьох компаній.
- Порушення функціонування платіжно-розрахункової системи. Виникнення проблем зі здатністю обслуговувати свої зобов'язання в декількох великих банках та введення в них тимчасової адміністрації мало наслідком заморожування на деякий час поточних та строкових рахунків багатьох компаній, через що вони понесли значні збитки та вимушені були зменшити економічну активність.

- Глибоке падіння виробництва в галузях економіки, які формують попит на продукцію промислового виробництва. Будівництво почало знижувати обсяги робіт ще з кінця 2007 року, коли на ринках посилювалися проблеми з ліквідністю. Вплив світової кризи вплинув на низку внутрішніх проблем (монополізація та надмірний ступінь регуляції галузі, відсутність власних фінансових ресурсів), через що об'єми виконаних робіт в січні-травні 2009 р. різко скоротилися – на 55,8% проти аналогічного періоду 2008 р. Будівництво, яке формує значний сегмент попиту на промислову продукцію, почало скорочувати обсяги закупівель та нараховувати борги передклієнтами.

Синергетичний ефект від одночасної дії вказаних деструктивних чинників призвів до надвисоких темпів падіння виробництва у промисловості, які виявилися одними з найбільших у світі [3].

Фінансові ресурси виступають одним із найбільш важливих для забезпечення діяльності суб'єктів господарювання видом ресурсів. Значущість фінансових ресурсів у фінансово-господарській діяльності підприємства зумовлюється здатністю фінансових ресурсів швидко трансформуватися у матеріальні, нематеріальні, технологічні, інноваційні та інші види ресурсів. На жаль, слід констатувати, що сьогодні вітчизняні підприємства найчастіше обмежені у виборі фінансових ресурсів через їх недоступність, при цьому власних джерел коштів виявляється недостатньо і використовуються вони не завжди ефективно.

Однією з найважливіших ланок системи управління підприємством виступає управління фінансовими ресурсами, адже саме вони виступають найголовнішим стимулом здійснення господарської діяльності підприємством, а також забезпечують усім необхідним виробничу, наукову, маркетингову діяльність, сприяючи не тільки їх ефективному функціонуванню, але й всього підприємства в цілому [3].

Управління фінансовими ресурсами може бути спрямоване на досягнення таких цілей: виживання фірми в умовах конкурентної боротьби; уникнення банкрутства і великих фінансових невдач; лідерство в боротьбі з конкурентами; збільшення ринкової вартості фірми; прийнятних темпів зростання економічного потенціалу фірми; зростання обсягів виробництва та реалізації; збільшення прибутку; зменшення витрат; забезпечення рентабельної діяльності і т.д. [1].

Модель прийняття рішень з управління фінансовими ресурсами підприємств наведено на рис. 2.

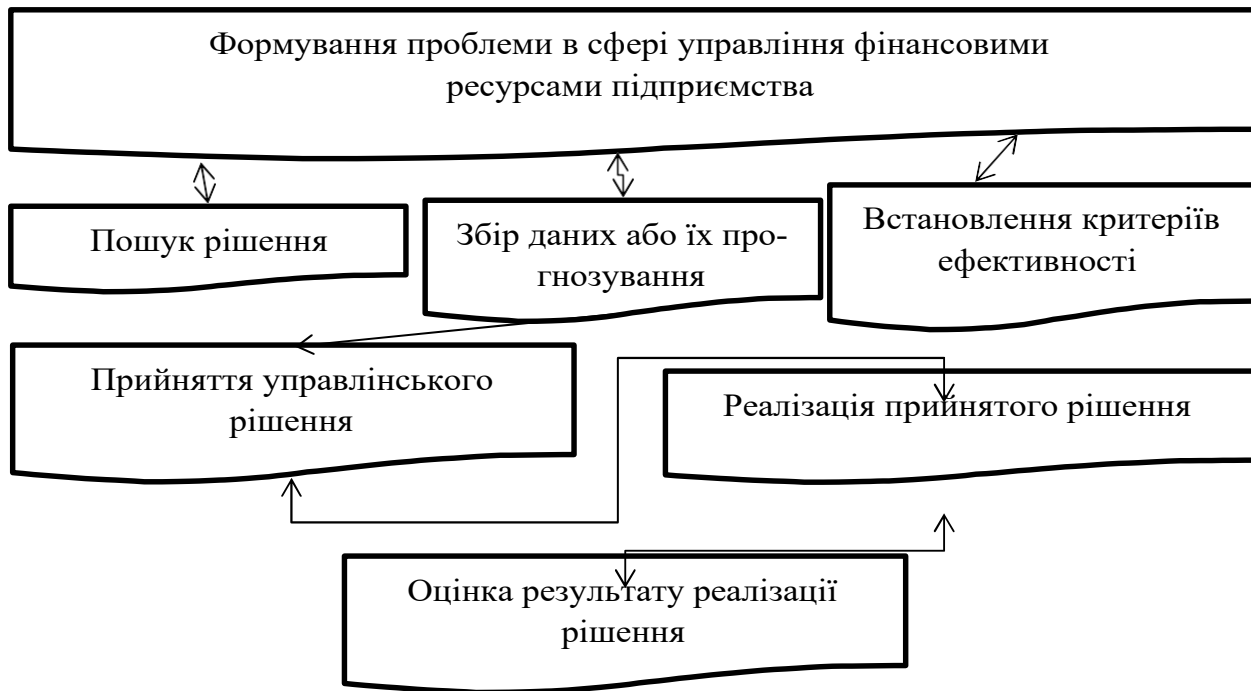

Рис. 2. Модель прийняття рішень з управління фінансовими ресурсами (джерело розроблено авторами)

Як бачимо з рис. 2, раціональне управління фінансовими ресурсами підприємств повинно включати такі етапи:

- виявлення та формулювання проблеми чи задачі управління фінансовими ресурсами підприємств, що повинна бути вирішена на базі використання минулого досвіду та наявних даних;
- прийняття управлінського рішення щодо використання фінансових ресурсів та його реалізація;
- аналіз результатів прийнятого рішення з погляду можливих способів його модифікації чи зміни, а також врахування його результатів у процесі нагромадження досвіду, який може бути використаний у майбутньому [1].

У науковій літературі відсутня єдність думок із приводу класифікації методів управління фінансовими ресурсами. Аналіз літературних джерел дозволив розробити класифікаційну конфігурацію поділу методів управління фінансовими ресурсами підприємств на традиційні та прогресивні (рис.3).

Рис. 3. Конфігурація розподілу методів управління фінансовими ресурсами підприємств на традиційні та прогресивні (джерело розроблено авторами)

До класу традиційних методів віднесені такі групи методів.

Група методів збільшення власного капіталу підприємств, яка поділяється на чотири підгрупи:

- одержання підприємством внесків до статутного фонду від засновників та акціонерів;
- одержання підприємством додаткового прибутку від господарської діяльності;
- одержання підприємством податкових пільг;
- одержання підприємством фінансової допомоги на безповоротній основі.

Група методів збільшення позичкового капіталу підприємств, яка поділяється на три підгрупи:

- одержання підприємством банківського кредиту;
- одержання підприємством товарного кредиту;
- одержання підприємством фінансової допомоги на зворотній основі [5].

До класу прогресивних методів віднесені такі групи.

Група методів збільшення власного капіталу підприємств, яка поділяється на дві підгрупи:

- розміщення депозитарних розписок на міжнародних фінансових ринках;
- розміщення похідних цінних паперів на акції підприємства [5].

Результати аналізу діяльності машинобудівних підприємств за 2012–2014 рр. свідчать про зниження обсягів реалізації продукції порівняно з попередніми роками до 7,9%. Існуючі темпи оновлення основних засобів на підприємствах машинобудування (як і в промисловості у цілому) на рівні 4–5% за рік мають місце в умовах, коли накопичений ступінь їх зносу становить понад 60%. Рівень рентабельності машинобудівних підприємств протягом 2008–2012 рр. стабільно зростав, а потім стрімко падав і станом на 2014 р. склав 0,2% порівняно з 9,9% у 2012 р. Підприємства машинобудування стали лідерами падіння експорту в 2013–2014 рр. (скорочення експорту зафіксоване на рівні 20,6%). Аналіз динаміки показників інноваційно-активних підприємств машинобудування у 2005–2014 рр. засвідчує, що їх кількість зросла, натомість відбулося зниження частки в загальній структурі промисловості. Зазначено, що частка інноваційно-активних підприємств машинобудівного комплексу в загальній структурі промисловості на кінець 2014 р. становила 17,3%,

а в 2005 р. – 33,03%. Середній показник частки продукції машинобудування у структурі продукції промисловості коливається в межах 8,3–13,7%, що не досягає рівня розвинених країн світу, де частка продукції машинобудування у промисловості, як правило, становить 25–45%. Значення основних показників стану та динаміки функціонування підприємств машинобудування дають можливість стверджувати про наявність кризових явищ за весь аналізований період (2005–2014 рр.). Визначено, що вони спричинені дією ряду чинників екзогенного та ендогенного характеру, до яких віднесено залежні від підприємства (відсутність джерел фінансування, недостатність обігових коштів, необґрунтована профілактика підприємств), галузі (застарілість та низький технічний рівень основних засобів, відсутність постійного моніторингу, дистриб'юторської системи та фінансового лізингу, згортання інноваційно-інвестиційної діяльності), стану національної (знецінення та коливання курсу національної валюти, обмежений внутрішній попит на вітчизняну продукцію) та міжнародної економіки (залежність машинобудування від кон'юнктури на зовнішніх ринках). Встановлено, що наявність кризових явищ на підприємствах машинобудування вимагає проведення діагностики фінансового стану і визначення ефективності наявного механізму антикризового управління, напрямів підвищення його ефективності [3].

Управління фінансовими ресурсами підприємства машинобудування в умовах розвитку кризових явищ розглянемо на прикладі ПАТ «Запорізький завод важкого кранобудування».

Публічне акціонерне товариство «Запорізький завод важкого кранобудування» є одним з найбільших в Україні та добре відомим у багатьох державах світу кранобудівним підприємством. Підприємство спеціалізується на проектуванні, виготовленні й постачанні на зовнішній та внутрішній ринки підйомно-транспортного та нестандартизованого обладнання, а також складних металоконструкцій. Для виготовлення продукції існують такі види виробництва: ливарне, зварювальне, складальне й механоскладальне, фарбувальне, гальванічне. Підйомно-транспортне обладнання, що виготовляється заводом, застосовується при вантажно-розвантажувальних роботах практично в усіх галузях економіки (електроенергетика, металургія, машинобудування, лісова промисловість, військово-промисловий комплекс тощо) [9].

Крани запорізького підприємства успішно працюють не тільки в Україні і країнах СНД, а й у понад 50 країнах Азії, Європи, Африки

й Латинської Америки (Болгарія, Німеччина, Греція, Польща, Туреччина, Чехія, країни Прибалтики, Афганістан, Бангладеш, Індія, Ірак, Іран, Китай, Сирія, Єгипет, Камерун, Малі, Марокко, Судан, Туніс, Ефіопія, Аргентина, Куба, Мексика, Канада та ін.). Потужні виробнича та наукова бази, сучасні технології та кваліфіковані кадри – усе це дає колективу підприємства змогу створювати підйомно-транспортне обладнання високої якості в короткі проміжки часу.

Потреба у кранах світової промисловості дуже велика. Ринок підйомно-транспортного обладнання є конкурентоспроможним, тому він залучає до себе все більше підприємств. Практично всі країни світу випускають цю продукцію, яка відрізняється своїми якостями. Компанія Pinguely-Haulotte («Пенгелі-Олот»), великий французький виробник підйомно-транспортного обладнання, прогнозує, що в найближчі три роки продаж самохідних підйомників в Європі збільшиться більше ніж у два рази і досягне 75 тис. одиниць [9].

Велику роль в управлінні фінансовими ресурсами ПАТ «Запоріжжкран» відіграють власний капітал, позиковий капітал, залучений капітал. Проаналізуємо основні показники фінансової діяльності підприємства за 2014 р.

- Обсяг реалізованої продукції без ПДВ – 151 599 тис. грн.
- Собівартість реалізованої продукції – 106 192 тис. грн.
- Чистий фінансовий результат (збиток) – 243 917 тис. грн.

За результатами фінансової звітності в 2014 році простежуються негативні зміни в показнику власного капіталу, зменшення якого склало близько 247 млн грн. Фактором, який суттєво вплинув на негативну зміну власного капіталу, є збиток 2014 року, викликаний такими обставинами:

- великі фінансові витрати (у т.ч. відсотки по кредитах);
- значні збитки від курсових різниць.

За рахунок вищевказаних чинників, у 2014 році відбулося збільшення чистого збитку минулих років, який на дату балансу становить 292 617 тис. грн.

Так само хочеться відзначити зменшення обсягу виробництва продукції в порівнянні з 2013 роком на 47%.

У 2015 році в основних показниках фінансової діяльності підприємства відбулися такі зміни:

- обсяг реалізованої продукції без ПДВ – 218 281 тис. грн;
- собівартість реалізованої продукції – 126 749 тис. грн;

— чистий фінансовий результат (збиток) – 136 290 тис. грн.

За результатами фінансової звітності 2015 р. знову простежуються негативні зміни в показнику власного капіталу, зменшення якого вже склало близько 145 млн грн. Фактором, який суттєво вплинув на негативну зміну власного капіталу, є збиток 2015 року, викликаний такими обставинами:

- великі фінансові витрати (у т.ч. відсотки по кредитах);
- значні збитки від курсових різниць.

За рахунок вищевказаних чинників у 2015 році відбулося збільшення чистого збитку минулих років, який на дату балансу становить 453 395 тис. грн.

Але відбулося збільшення обсягу виробництва продукції в порівнянні з 2014-м роком на 30,5%.

Звітом про фінансовий стан ПАТ «Запоріжжкран» є Баланс, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

Згідно з даними річної фінансової статистичної звітності на даному підприємстві в 2014 році власний капітал зменшився на 99,5%, підприємство має нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – 82,1%. У 2015 році нерозподілений прибуток (непокритий збиток) становить 31%, що негативно впливає на власний капітал, який дорівнює 32%. Довгострокові зобов'язання в 2014 році зменшилися на 42,7%, а в 2015 році на 32%. Короткострокові кредити банків у 2014 році зменшилися на 85,4%, а в 2015 році збільшилися на 53%. Прибуток на даному підприємстві в 2014 році становив 24,2%, а у 2015 році значно збільшився і становив 101,6%. Але товариство ПАТ «Запорізький завод важкого кранобудування» функціонує в нестабільному середовищі, що пов'язано із політичною та фінансовою кризою в Україні в 2015 році. Стабільність економіки України у значній мірі залежатиме від політики та дій уряду, спрямованих на реформування адміністративної та правової систем, а також економіки в цілому.

Для даного підприємства важливу роль у прийнятті управлінських рішень відіграє аналіз «витрати – обсяг виробництва – прибуток». Він спрямований на дослідження змін, які відбуваються з операційним прибутком підприємства під впливом змін певних параметрів його діяльності [2]. Такими факторами, насамперед, є ціна реалізації продукції й витрати підприємства. Взаємозв'язок між витратами, обсягом діяльності й прибутком формує основну

модель фінансової діяльності суб'єкта господарювання. З його до- допомогою можна одержати відповіді на такі питання:

- який прибуток одержить підприємство при певному обсязі діяльності;
- який повинен бути обсяг діяльності для покриття всіх витрат і одержання прибутку;
- яку величину витрат при наявному обсязі продажів може до- зволити собі підприємство, щоб не зазнати збитків.

Список використаних джерел

1. *Богма О. С.* Особливості управління фінансовими ресурсами вітчизняних підприємств / О. С. Богма, А. С. Павлова. – Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – №1 (13). – С. 195–199.
2. *Алимов О. М.* Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія / О. І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В. І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.
3. Кризові явища в промисловості України та пріоритетні заходи антикризової політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/Juli2009/05.htm>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата доступу: 15.06.2016).
4. *Момот Т. В.* Фінансовий менеджмент : Навч. посіб. / В. О. Безугла, Ю. О. Тараруєв, М. В. Кадничанський, І. Г. Чалий ; за ред. Т. В. Момот. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 712 с.
5. *Безбородова Т. В.* Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємств / Т. В. Безбородова // Держава та регіони. – 2008. – № 5. – С. 21–23.
6. *Новікова О. Ф.* Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ;

- НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.
7. *Філімоненков О. С.* Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – К. : Кондор, 2007. – 400 с.
8. *Шелудько В. М.* Фінансовий менеджмент : Підручник / В. М. Шелудько. – К. : Знання, 2006. – 439 с.
9. Запоріжкран : [сайт] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kran.zp.ua/>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата доступу: 15.06.2016).